

Inge Jens studijavo vokiečių bei anglų filologiją ir pedagogiką Hamburge ir Tiubingene, apgynė disertaciją apie ekspresionistinę novelę. Bendradarbiavo su radiju ir leidyklomis, dėstė Tiubingeno universitete. Pripažinimo sulaukė jos sudarytos publikacijos. Ji parengė spaudai Thomo Manno laiškus Ernstui Bertramui (1960 m.), Maxo Kommerellio bei brolio ir sesers Hanso ir Sophie Schollių laiškus ir užrašus. Nuo 1986 iki 1996 m. Inge Jens tęsė Peterio de Mendelsohno pradėtą darbą rengdama spaudai Thomo Manno dienoraščius. Kartu su vyru Walteriu Jensu parašė bestselerius „Ponia Thomas Mann“ ir „Katios motina“. 2009 m. pasirodė jos autobiografija „Unvollständige Erinnerungen“ („Nepilni prisiminimai“). Greta domėjimosi literatūra Inge Jens 2002 m. parengė ir Menų akademijos Berlyne archyve rastus kompozitoriaus Ralpho Benatzkio, kūrusio dainas bei operetas, dienoraščius. Ją ypač domino žvilgsnis į emigracijos temą iš muzikinės perspektyvos.

Gyvenimiški dalykai ir Mannų pasaulis

— INGE JENS

Kadangi mano leidėjas manė, jog mandagumas reikalauja mane pristatyti, mes nuvažiavome į Ciurichą. Šitaip vėlyvą 1959-ųjų pavasario popietę, suprantama – neramiai plakančia širdimi, stovėjau prie namo Alte Landstrase gatvėje Kilchberge, kur garsioji lentelė su pavarde ant sodo vartų dar kelis dešimtmečius kiekvienam praeiviui primindavo, kas čia kadaise gyveno.

Duris atidarė pati Katja Mann. Su leidėju ji jau buvo pažįstama, tas žiojosi mane pristatyti, tačiau ji nutraukė: „Juk rašėte man, kad atvyksite su ponija Jens. Tai kas gi dar ji galėtų būti?“ Beveik nebuvo kada stebėtis tokiu neįprastu pasveikinimu, nes namų šeimininkė dar koridoriuje iškart perėjo prie reikalo: „Vargšas senasis Bertramas!“ Na taip, jis buvęs truputį keistokas, bet ji jį mėgusi, ir nebuvę žmogaus, dalijusio prasingesnes dovanas, nei jis. Ar aš jį pažinojusi? Ne? „Gaila. Betgi suprantama, Jūs dar tokia jauna.“

Pasakodama ji nuvedė mus į svetainę, kur erkeryje su vaizdu į ežerą ir kitą krantą buvo padengtas stalas. Personalo nemačiau. Arbata buvo paruošta, o namų šeimininkė ją pilstė pati. Tiesą sakant, viskas buvo labai „normalu“, ir mano susikaustymas greit užleido vietą simpatijai šiai mažai energingai moteriai, taip neįprastai mane pasitikusiai, su tokiu beveik smalsiu geranoriškumu jaunai mokslininkei. Išdrįsau apsidairyti. Suprantama, ji tai pastebėjo: „Žinoma, apsižvalgykit: viskas likę beveik taip, kaip patiko jam. Bet Jūs juk žinote. Tai jau šitiek kartų aprašyta.“

Katja Mann akivaizdžiai pajuto, kad man pirmiausiai rūpi ne namas ir meistro pėdsakai, o ji, tačiau neatrodė, kad jai tai nepatiktų. Ėmė pati klausinėti: kuo įdomūs Thomo Manno ir Ernsto Bertramo santykiai, kad prireikė tokio didelio darbo įskaitant ir šią kelionę į Ciurichą. Kiek vėliau paklausė, kaip konkrečiai atrodantis toks darbas. Tame kontekste buvo paminėtas Ernestas Glöckneris, kaligrafas iš Stefano George's aplinkos žmonių, su kuriuo Bertramą siejo didelė, o kartais ir sunki meilė. Suprantama, kad Mannų namuose lankydavosi ir Glöckneris. „Jis buvo labai gražus žmogus, priešingai nei Bertramas. – Kaip? Jūs matėte tik vieną jo nuotrauką? Tuomet ir knygos negalėsit parašyti. Luktelėkit.“

Katja Mann atsistojo ir išėjo. Girdėjau, kaip lipa laiptais į antrą aukštą. Grįžo mosuodama A5 formato nuotrauka. „Štai. Bertramas ją man padovanojo, dabar gausite Jūs.“

Ėmė temti, namų šeimininkė įsitaisė patogiam svėtinės krėslė. Mūsų pokalbis prie arbatos aiškiai sužadino daug prisiminimų, bent jau pasakojo ji su matomu pasitenkinimu. Kartais pati save nutrukdavo: „Ar Jums tai apskritai įdomu? Kam Jums šito galėtų reikėti?“ Aš užtikrinau ją, kad man kol kas visai nieko „nereikia“, kad man tiesiog didelis džiaugsmas sėdėti čia ir klausytis jos. O jei galiu kartais „pasikapstyti“ ir paklausinėti, aš nieko daugiau ir nenoriu. Atrodė, kad ji pritaria.

O tada išgirdau vieną iš dviejų sakinių, kurių iki gyvenimo pabaigos neužmiršiu, nes jie suteikė tarsi naują dimensiją tam, ką iki tol žinojau. Viskas įvyko be jokių įžangų. Mums aptarinėjant, kodėl Bertramas būdamas Šveicarijoje 1933 m. pavasarį neatvažiavo pasisvečiuoti į Arosą, Katja Mann staiga pasakė: „Išmetė mus: paprasčiausiai išmetė – nugyvenus šitokią garbingą gyvenimą.“

Mane tai sukrėtė. Nebuvau žvelgusi į emigraciją šiuo aspektu. Iki tos akimirkos žodį „emigracija“ visad laikiau tik savotišku garbės titulu žmonėms, neprisitaikiusiems prie vyraujančios doktrinos, netgi jai prieštaravusiems ir veikiau nusiteikusiems palikti namus ir tėvynę, nei prie tos doktrinos prisidėti. (...)

Katja Mann, matyt, pastebėjo mano sutrikimą. Mat kitu sakiniu: „Bet juk taip ir buvo“ stengėsi tarsi sušvelninti ir užglaistyti padėtį.

Nebeprisimenu, kaip ir kokiais žodžiais reagavau: tikriausiai stengiausi jai paaiškinti, kodėl mano kartai žodis „emigracija“ reiškė apdovanojimą ir kad ne nacionalsocialistams nuplėšti tokio Thomo Manno garbę pasaulio akyse. Šiandien suprantu, kad tai nebuvo atsakymas į tai, ką ji man pasakė.

Tačiau dar vienas sakinyš išliko mano atmintyje nuo tos 1959 m. kovo popietės. Tai buvo atsakymas į vieną mano tiesiogiai su tekstų ir jų leidimo problematika susijusių klausimų, kuriuos uždaviau besibaigiant mūsų apsilankymui: 1949 m. rugpjūtį rašytame laiške Thomas Mannas pasakoja tuometiniam draugui Ernstui Bertramui apie paskaitų turnė po Švediją, „kur mus* pasiekusi baisi žinia** beveik būtų privertusi nutraukti kelionę. Bet buvo geriau išlikti aktyviam.“

Man, jaunai ir teturinčiai nedaug gyvenimo patirties, šis, be to dar *pluralis majestatis* suformuluotas posakis pasirodė, bent jau motinos atžvilgiu, barbariškas, ir aš nusprendžiau paklausti Katjos Mann, gal publikuojant laiškus tai geriau būtų išbraukti. Parodžiau jai tą sakinį. Akimirką padvejojusi ji tiriamai nužvelgė mane: „Jums tai atrodo baisu, ar ne?“ Aš linktelėjau. – Pauzė. Tada labai raiškiai ir ryžtingai: „Taip ir buvo. Tegu lieka.“

Tos pamokos nepamiršau iki šiandien. Ji tapo kelrode ir vėlesniame mano darbe, nes tada, svetainėje Kilchberge prie Ciuricho ežero kalbėdamasi su Katja Mann, ėmiau nujauti, kiek distancijos ir tvirtumo, kiek reikia pasikliauti klausinėjančių vadinamuosius to meto liudininkus gebėjimu įsijausti, kad priartėtum prie istorinės tiesos – nors atstumas ir tebeliktų didelis. Vėlesniais metais kartais svečiuodavausi Mannų namuose, tačiau iki susitikimų, palikusių mano biografijoje tokių pėdsakų, kaip anas su Katja Mann, turėjo prabėgti beveik trys dešimtmečiai.

Nuo 1983 metų – gerokai užbėgu į priekį, tačiau reikšminguosius mano susitikimus su Mannų šeima atmintis iškart sieja su namu Kilchberge – dirbau prie iš Peterio de Mendelssohno perimtų Thomo

* Stokholme – vert.

** Žinia apie sūnaus Klausio savižudybę – vert.

Manno dienoraščių. Wolfgangas Mertzas iš „Fischer“ leidyklos priminė, kad mandagumas reikalauja apsilankyti pas šeimos atstovą profesorių Golo Manną. Kažkada 1984-siais po darbų archyve susiruošiau į Alte Landstrasse*. Lentelė „Thomas Mann“ tebebuvo pritvirtinta prie sodo vartų ir apskritai, jei atmintis manęs neapgauna, susidarė įspūdis, kad čia nedaug kas pasikeitė.

Golo Mannas sutiko mane maloniai – drauge su didžiuliu šunimi, kurio buvimas palengvino pirmąsias bendravimo minutes ir kuriam paskiau buvo leista sušlemšti negausius sumuštinių su kepenine, likučius. Tačiau tuo metu tai jau tikrai nebebuvo tasai įprastinis pokalbis, kur šuns reikėtų kaip katalizatoriaus. Iš pradžių man atrodė, kad Golo Mannui jo tėvo dienoraščių leidimas yra veikiau neišvengiamas blogis, o ne labai rūpimas reikalas, o į to žvalgomojo pašnekėsio pabaigą mes jautėmės jei dar ne tikri draugai, tai bent jau du vienas kitą suprantantys ir dėl savo intencijų sutariantys mokslininkai.

Man pasisekė; istorikas Golo Mannas domėjosi mano tyrimų pobūdžiu, kaip pavyzdžius pateikiau jam per „New York Times“ rodyklę išsiaiškintas sąsajas ir tarpusavio ryšius. Atrodė, kad jam palengvėjo dėl to, jog man pirmiausiai rūpėjo to meto istorija ir atitinkamas įrašų svarumas. „Tikrai, nekomentuokite pokalbių prie kavos, o fiksuokite istoriją.“ Jo tėvo (jis žinoma vadino jį TM: per visus mūsų draugystės metus nė karto negirdėjau jo sakant „mano tėvas“, tik „TM“ ir „mano mama“), taigi TM dienoraščius pirmiausiai reikia pateikti kaip istorijos kūrinį – kaip storus skaitinius, kuriuose iki pat pabaigos „paskutiniu vokiškumo atstovu“ laikytas rašytojas sykiu su savo asmeniniu likimu stengėsi pavaizduoti ir savo tautos likimą. O paskui pasakė dar vieną dalyką, padėjusį man daugeliu nevilties akimirku: „Niekad nepamirškite: ko neužfiksuosite dabar, bus prarasta visiems laikams. Vėlesnės kartos nebeturės tų iš anksčiau atėjusių žinių, kurios Jums, beveik amžininkei, leidžia tikslingai – tai reiškia, reikiamai įsisąmoninus problemą – imtis pėdsakų paieškos. Tam reikia laiko – bet aš jį Jums palieku.“

* Gatvę Kilchberge – *vert.*

Golo Mannas išpildė savo pažadą ir drąsinamai laiškais bei ilgais, vis draugiškesniais pokalbiais Kilchberge lydėjo šį projektą. Jis netgi užlipo į palėpę ieškoti laiškų, kuriuos rašė savo tėvams būdamas Amerikos kareivis ir *Radio Frankfurt* politinis redaktorius, ir nustebo, kai jam papasakojau, kokia reikšmė – sprendžiant iš dienoraščių – turėjo žinios iš sugriautos Vokietijos: „Tikrai nežinojau, kad jis į mane taip rimtai žiūri.“

Įgyjau drąsos ir džiaugiausi matydama, kaip, nepaisant viso atvirumo, jo iš pradžių skeptiškas susidomėjimas mano darbu su kiekvienu apsilankymu ir su kiekvienu tomu vis labiau užleidžia vietą pritarimui be išlygų ir asmeniniam pasitikėjimui: „O ką, jei nuo šiol apsieitume be kurialijų?“ – Aš mielai sutikau.

Be tų „kurialijų“ – taigi, be įprastinių formalumų – vėlesniais metais namą Alte Landštrase gatvėje 39 pažinau pirmiausia kaip svetingus namus, patyriau draugišką, kartais netgi šeimynišką aplinką. Ypač smagu prisiminti vieną vidurvasario vakarą kažkada dešimtojo dešimtmečio pradžioje. Buvo svilinančiai karšta diena, nors Bodmerio name*, šalia Thomo Manno rašomojo stalo ir bibliotekos įsitraukusi į darbą aš to visai nepastebėjau. Kaitrą pajutau tik eidami į Biurkli aikštę**.

Namų Alte Landštraseje duris atidaręs man nepažįstamas labai išvaizdus jaunas vyras galantiškai pranešė, kad „ponas profesorius Mannas“ su svečiais nuėjęs maudytis į ežerą ir kiek užtrukęs. Jis paprašė manęs trupučiuką palaukti. „Gal galėčiau pasiūlyti ko nors atsigerti? Kur norėtumėte palaukti – svetainėje ar lauke?“ Aš pasirinkau namo vidų. Jaunuolis atnešęs pageidauto vandens dingo. Visai netrukus išgirdau žingsnius laiptais žemyn. Tačiau tai buvo ne namų šeimnininkas, o menkai apsirengęs rudai įdegęs kokių 45-erių metų vyriškis.

Šiltai pasisveikinęs angliškai manęs paklausė, kokia kalba galėtume šnekėtis. Jis esąs Golo draugas ispanas, tačiau vokiškai kalbąs dvigubai prasčiau nei Golo ispaniškai. Tada pasakė, kad Golo tuoj

* Ciuriche, kur yra Thomo Manno archyvas – *vert.*

** Šalia Ciuricho ežero ir prieplaukos – *vert.*

pareisiąs. Gal mums vertėtų prisėsti sode? Suolelis prie namo esanti mėgstamiausia jo vieta.

Jis nuėjo pirma manęs. Netrukus atėjo moteris – sportiškai smagi, kaip ir mano linksmintojas, plaukai dar drėgni po maudynių. „Aš baigiau, – pareiškė ji. – Bet tu gal jau sudėk spagečius į vandenį, jei ketiname valgyti dar šįvakar.“ Sužinojau, kad manęs laukia trijų patiekalų meniu, ir kiekvienas atsakingas už savo patiekalą.

Tada atėjo Golo. „Jei dar būtų baseinas, kurį mano mama čia įsirengė netrukus po TM mirties, galėtumėt įlįsti į vandenį. Aš liepiau jį užkasti, nes man visad labiau patiko plaukioti ežere. Reikėtų kada ir Jums paplaukioti – tikras puikumėlis. Tokiam karštyje dienaščiui gali ir palaukti.“ Iš tiesų, žinantis tą faktą dar galėjo įžiūrėti baseino kontūrus. Pamėginau įsivaizduoti plaukiojančią Katją Mann, bet ne labai pavyko. Golo buvo teisus: nepaisant aukštos gyvatvorės trukdė šalimais esanti gatvė. „Tada gi judėjimas buvo gerokai mažesnis nei dabar“, – pakomentavo Golo. Tai nuskambėjo beveik kaip atsiprašymas. Tada ir jis buvo iškomandiruotas į virtuvę. Ispanas priminė, kad į desertą dar reikia įberti cukraus, o grietinėlę – supilti į ašotėlį. Juk, šiaip ar taip, Golo buvo atsakingas už desertą.

Valgį – prisiminus buvusiojo namų šeimininko mėgstamus posakius – buvo verta užsisakyti: šalta moliūgų sriuba, spagečiai su padažu, kurio pavadinimą jau pamiršau, ir avietės su cukrumi ir grietinele. Kiekvienas patiekalas beveik tobulas. Visa laimė, kad „beveik“, patiems virėjams šitas „beveik“ buvo labai svarbus. O mane pakerėjo tas žmogiškumas, tarsi tarp kitko pasireiškiančio savaime suprantamame linksmame bendravime, sužinojau, kad ispanas su Golo jau nuo seniai pažįstami, kad jie draugai, o po to, kai vyras vedė, į šią draugystę visiškai savaime suprantamai įsijungė moteris. Golo, savo ruožtu, vėl atradęs senąją meilę ispanų kalbai ir kultūrai, dažnai lankydavosi jų namuose. Ką tik trijulė iš Ispanijos buvo grįžusi į Kilchbergą, kur sutuoktiniai leido likusią atostogų dalį name Alte Landštrasėje.

Buvo nuostabus vakaras, kupinas giedrumo ir harmonijos. Kaip tik į jį – greta daugelio arbatos gėrimų dviese ir gimtadienio, į kurį buvau pakviesta paskutiniaisiais gyvenimo metais – mintimis

sugrįžtu, kai skaitydama paskutiniųjų metų Thomo Manno laiškus ant vokų matau atspausdintą siuntėjo adresą: Alte Landstrasse 39, Kilchbergas prie Ciuricho ežero... ir dar, žinoma, į pirmąjį vakarą su Katja Mann. Dar ir šiandien esu tikra: man išliko ne namas su visomis savo erdvėmis ir kiekvienoje detalėje tarsi įspaustu faktu „Čia gyveno JIS“, o du mano gyvenimą paveikę žmonės šiame name – motina ir sūnus.

Tekstas, perskaitytas 2010 m. liepos 16 d.

Perspausdinta iš knygos „Unvollständige Erinnerungen“

(leidykla „Rowohl Verlag“, 2009 m.).

Iš vokiečių k. vertė Kristina Sprindžiūnaitė